

ГОЛИШІВ – ПОСЕЛЕННЯ ПІЗЬНОГО ТРИПІЛЛЯ НА ВОЛИНІ

Господарчий та духовно-мистецький феномен трипільської протоцивілізації залишається й досі одною з найважливіших тем в історії первісності України. Особливо це стосується пізнього етапу цієї культури – СІІ (3500/3400 – біля 2750 рр. до н.е.), вивчення якого дасть багато відповідей на досі нез'ясовані питання долі цивілізації Трипільля.

Під впливом несприятливих екологічних умов в кінці ІІІ тис. частина пізньотрипільського населення, переміщується з степової зони в лісостепову, доходячи подекуди до межі з Поліссям і далі на північній захід. Так на заході Волині з'являється кілька пам'яток культури лійчастого посуду (КЛП) з матеріалами (переважно керамікою) Трипільля: Лежниця, Грудек Надбужний (Польща), Зимно, Бужанка в басейні Західного Бугу та Новостав, Луцьк-Гнідава, Баїв над р.Чорногузкою. Над цією ж річкою, що впадає в Стир з лівого боку, та останці Дмитром Онуфриком в 1960-ті роки виявлене єдине в цьому регіоні пізньотрипільське поселення Голишів, яке досліджувалося М.Пелецишиним та Р.Чайкою в 1972, 1973 рр. Подібними до вищезгаданих пам'яток є матеріали з Хорева, Листвина. Поселення пізньотрипільської культури Голишів, з огляду на кількість жител (9-10), можна віднести до більших, двошарових (в нижньому шарі знайдені рештки кількох жител та поховань люблінсько-волинської культури). Але знахідок більш ранніх матеріалів, ніж трипільські, виявлено не багато.

Пам'ятка Голишів знаходиться за кілька кілометрів на захід від місця впадіння р. Чорногузки в Стир і примикає до північного берега, від якого останець відділений не широкою промоїною. Острів – останець був у давнину добре захищений: з східного боку р. Чорногузкою, з північного та північно-західного – болотистими низинами*. Лише з південно-західного боку з останцевого пагорба є більш пологий спуск на дещо піднесену частину долини

Чорногузки, що має площу кільканадцять гектарів і де були, ймовірно, сприятливі місця для землеробства і випасу худоби. Родючий шар гумусу та підґрунтя тут досягає 0,7 м і є легким для обробітку – внаслідок торфоподібних домішок.

Останець є піднесеним на 4-5 м над рівнем заплави і, не виключено, був укріплений огорожею або й ровами. В усякому разі вибір саме цього захищеного природою місця обумовлювався, напевно, необхідністю оборони від синхронних груп або культури кулястих амфор або шнурової кераміки чи інших.

Опис досліджуваної пам'ятки подано М.Пелецишиним у двох коротких повідомленнях в “Археологических открытиях» 1972, 1973 рр. та інших, зокрема в “Археологии Прикарпатья, Волыни и Закарпатья” (1990). Проте узагальнюючої інформації про ці дослідження поки що нема. Не вивчені також особливості кераміки цього поселення. На думку О.Позіховського в ній багато посуду столового призначення. Подані у звітах малюнки є дещо схематичні. Відсутні статистичні опрацювання кераміки, кременю, остеологічних матеріалів тощо. Відомо, що автор розкопок планував монографічно опрацювати одержані матеріали. Але не встиг їх видати. Тому нашим завданням є, по можливості, доповнити збір даних про це унікальне поселення, дати відповіді на низку непростих питань про час і довгочасність її існування, особливості господарства, вірування тощо.

У 1972 р. М.Пелецишиним та Р.Чайкою відкрито 740 м² площі поселення. Його культурний шар залягав на глибині 0,6 – 0,7 м від сучасної поверхні. Тут знайдено дві невеликі напівземлянки, п'ять наземних жител та 25 ям господарського та побутового призначення. Одна з напівземлянок мала округлу яму (діаметром 1, 7 м) та глиняну піч, що знаходилася з боку житла. В другій напівземлянці була овальна яма (діаметром близько 2 м) та заглиблення 3 x 1 м. На дні об'єкту були залишки вогнища.

---

* За розповідями старожилів, ще 20 років тому, до меліорації, він був оточений також болотами.

Від наземних жител збереглися розвали глиняних печей, що зводилися на дерев'яному каркасі. Біля деяких з них були ями, діаметром 1 - 1,5 м зазвичай округлі або овальні. Одна з них мала глибину 2,5 м від денної поверхні. В культурному шарі знайдено багато відбійників, клиноподібних сокир, скребків на пластинчастих сколах. Цей речовий комплекс виготовлений як з місцевого волинського кременю, так і свенцеховського, поклади якого залягають на лівобережжі верхньої течії Вісли в Польщі. Серед кістяних виробів є рогові сокири, проколки, кинджал. З кам'яних виробів – розтирачі та зернотерки. Найбільше зібрано керамічних виробів: низькі миски, амфори, сферичні чаші з темнокоричневим розписом у вигляді косих ліній, масивні, схематичні фігурки тварин з багатим шнуровим та заглибленим орнаментом, глиняні мініатюрні сокирки (як у населення культури лійчастого посуду).

Матеріали культури Вербковіце-Костянець (визначення М.Пелецишина) залягали дещо глибше від трипільських (0,6 – 0,8 м від денної поверхні). Вони знаходилися переважно в трьох овальних ямах (ймовірно, в житлах: 3-4 x 2-2,5 м). Там же виявлено вогнища (2 x 0,6 м) та кілька невеликих господарчих ям. В одній з них було близько 10 пошкоджених мисок та амфор. Одна з мисок мала світлий розпис у вигляді трикутників, косих стрічок. Виявлено невелику чашку з заглиблено-крапковим орнаментом, що утворює паралельні косі лінії. Знайдено ще крем'яні ножі, глиняна ложка та ін.

Всього за час розкопок відкрито 1260 м² площі пам'ятки, де виявлено дев'ять глиняних порушених печей від наземних жител та десять невеликих овальних заглиблень (1, 5 x 1 м), які були їх частинами. Одне напівземлякове житло складалося з двох ям. Археологічні артефакти знаходилися в межах жител, ямах. Крем'яні знахідки складаються з ножів на довгих пластинах, скребків-ножів, різців, чотирикутних в перетині сокир. З каменів робили долота, бойові сокири.

До культури “Вербковиця-Костянець” належать житло, що складалося з трьох невеликих ям та глиняної печі. В кількох місцях поселення виявлено п'ять одиночних поховань зі скорченими трупопокладаннями та південною їх орієнтацією. Ці поховання супроводжувалися двома-трьома посудинами,

кістяними проколками, уламками зернотерок. Автори розкопок датували це поселення серединою III тис. до н.е.

Під час розкопок 1972, 1973 рр. значна частина кераміки знайдена в ямах. Так в ямі 8а знайдено 140 уламків посуду; в ямі 10 зібрано близько сотні дрібних уламків різних посудин; в ямі 17 знайдено фрагменти 6 горщиків та двох мисок; в ямі 20 – багато побутових решток: близько 60 уламків різних горщиків, мисок та інших посудин. В ямі 23, серед шматків обмазки, також було багато уламків посуду, які, можливо, походили від печі на дерев'яному каркасі. В ямі 24 було близько 130, переважно дрібних, фрагментів різних посудин, в тому числі однієї великої миски. В ямі 26 виявилось багато пошкоджених побутових речей: понад 60 уламків посудин, ручки великої амфори, уламки вінець кількох горщиків, частина малої чаші.

Найбільш уживаними були горщики і миски. Горщики, яких нараховано понад 80 екземплярів, мають розширений, плавно заокруглений в половині висоти або у верхній частині тулуб та невисокі відігнуті вінця. Дещо виділяється один горщик, який має виразне валикоподібне потовщення, котре розмежовує тулуб і шийку. Це потовщення нагадує валики на посуді стжижовської культури.

Кількість мисок за підрахунком характерних фрагментів досягає 110-115 екземплярів. Значно в меншій кількості трапляються уламки амфор (близько 20 екземплярів). Окремо слід згадати про знахідки близько 10 мініатюрних посудин. В різних місцях дослідженої площі знайдено більше 60 фрагментів столової кераміки. З інших керамічних виробів найчастіше траплялися пряслиця (майже 40 екз.).

Знайдено ряд дрібних фрагментів фігурок тварин, прикрашених шнуровим орнаментом, а також частину антропоморфної фігурки, яка передає окреслену розширену талію та, можливо, розчленовані ноги.

М.Пелешишиним подано і опис матеріалів поселення культури пізньострічкової кераміки (Верковіце-Костянець): в ямі 30 знайдено окремі уламки 14 різних посудин: семи невеликих мисок, двох амфороподібних посудин, декількох посудин біконічного профілю та фрагмент миски, на якій

частково зберігся розпис білою фарбою (крейдою?). В ямі 31 знайдено кілька фрагментів пізньотрипільської кераміки. В ямі 36 – кілька десятків фрагментів пізньотрипільської кераміки (горщиків, амфор, мисок).

Отже, кількість пізньотрипільської кераміки на поселенні Голишів є значна. Лише в ямах у 1973 році зібрано її майже 600 фрагментів. Не виключено, що і на площі жител її зібрано дещо менше, але теж кілька сот – приблизно 400. Тобто за сезон могло її бути зібрано до 1000 уламків. За два сезони – приблизно 2000.

Така велика кількість уламків посуду може вказувати на порівняно довгий час проживання пізньотрипільського населення в такому зручному місці. В цьому контексті виникає питання чи всі (орієнтовно 10) жител були одночасними чи зводились в міру приросту числа жителів? Чи могли бути спорадичні приходи і відходи пізньотрипільців на це місце? На ці складні питання дати відповідь поки що важко. Але значна колекція кераміки (у тому числі менш показова покинута дослідниками на місці*) може допомогти зробити важливі спостереження і про його особливості (технологія, декор, форми) і про міжетнічні контакти синхронних груп іншокультурного населення.

---

* Всього серед залишених на площі поселення Голишів знахідок підібрано учнями школи сусіднього села Боратин 596 уламків кераміки, у тому числі 276 бічних уламків великих посудин, розмальованих червоною фарбою – 65, вінчиків – 22 (серед них є орнаментовані), орнаментованих фрагментів – 49, відбитками шнура та псевдошнуровим орнаментом – 15, штамповим та округлими заглибинами – 34, рожево-глиняних фрагментів – 24, з відбитками зернинок – 35, донні частини – 73.